

Sovietų Sąjungos milicija kūrė diversines grupes politiniams nužudymams – rodo Medininkų byloje sudėtingai prokurorų ir pareigūnų surinkta duomenų visuma

Aurelija Juodytė,

LGGRTC Strateginio vystymo ir komunikacijos sk. vyresnioji patarėja

„Įsivaizduokite, juk kalbame apie valstybinę struktūrą, kuri steigia diversines politiniams nužudymams skirtas grupes“, – pabrėžia Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroras Rolandas Stankevičius. Jis, artėjant 30 metų nuo tragiškų įvykių Medininkuose, kur buvo sunkiai sužeistas Tomas Šernas ir nušauti septyni atsikūrusios Lietuvos valstybės muitininkai, sukakčiai sutiko pasidalinti, kaip pavyko pasiekti apkaltinamųjų nuosprendžių mūsų valstybės pareigūnų žudikams. „Žudikų milicininkų būriai – tokia buvo idėja kuriant Delta 1 ir Delta 2 grupes, įėjusias į Sovietų Sąjungos Vidaus reikalų ministerijos Rygos OMONo milicijos sudėtį“. Pasak prokuroro R. Stankevičiaus, būtent šių grupių milicininkai atvyko į Vilniaus OMONo bazę ginklų Medininkų žudynių išvakarėse. Klausimas, kam taip gerai paruoštiems milicininkams tokiu gausiu būriu iš Rygos reikėjo atkakti į Vilnių? Tik dėl eilinio ginklų pervežimo? Kodėl automobiliai su kariškiais, šių grupių vadovais, išvyko atgal be krovinių tą patį vakarą? O likę OMONininkai nors ir vėliau – kitą dieną, tačiau be automatų? Ir kodėl apie 23.00 val. prieš žudynes Medininkų muitinės poste Vilniaus OMONininkai buvo apginkluoti – vadinasi, sovietų 42-osios divizijos sandėliuose automatų buvo. Šie klausimai buvo viena iš tų teisingų ikiteisminio tyrimo krypčių, leidusių baudžiamąją bylą perduoti teismui.

Ginklų detektyvas

Beveik nuo pačios pradžios – nuo 1993 m. prie Medininkų žudynių bylos darbavęsis prokuroras teigia, kad sunkiausia šiame ikiteisminiame tyrime buvo atskleisti nusikalstamą veiką. Įrodyti nustatytų įtariamųjų kaltę, net kai nėra akivaizdžių įkalčių ir nėra jokio bendradarbiavimo bei negaunama jokios teisinės pagalbos iš įtariamuosius priglaidusių šalių, vis dėlto lengviau – tik ilgai užtrunka.

Nuo ko viskas prasideda? Miške paryčiais nušauti 7 žmonės. Sunkiai sužeistas aštuntasis liudytojas keletą lemtingų minučių matė uniformuotus, tačiau be skiriamųjų ženklų žudikus. Kas nužudė? Jeigu yra randami ginklai, yra nuo ko pradėti. Šiuo atveju ginklų nėra. Žudikai, kaip sužinoma vėliau, atvyko iš kaimyninės Latvijos ir po paros, praleistos Lietuvoje, išvyko. Kai žmonių nėra, slapto sekimo nepritaikysi, tikėtis surinkti įrodymų šiuo keliu neverta. Atrodytų beviltiška, bet kiekvienoje byloje yra fortūnos elementas. Nustatoma, kad į Lietuvą nužudymo išvakarėse atvyko 11 asmenų. Kaip tyrėjai suranda, kad žudikai buvo atvykėliai?

Rolandas Stankevičius pasakoja, kad pirminėje tyrimo stadijoje net ir atvykimo į Lietuvą fakto įtariamieji nenorėjo pripažinti. Vis dėlto, degalinėje buvo rasti du benzino talonai. Vietinis policijos darbuotojas, kai jau buvo įvykis pagarsintas ir visiems tapo žinoma apie nužudymą, užsukęs į degalinę sužinojo, kad joje lankėsi Sovietų Sąjungos Vidaus reikalų ministerijos vidaus kariuomenės ypatingosios paskirties milicija (toliau – OMONas). Atvykėliai pylėsi kuro ir paliko antspaudo tuos talonus: tuo metu kuras buvo

pardavinėjamas ribotai, su talonais, ir iš kitos pusės buvo Rygos OMONo antspaudas. Taigi nuo fakto, kad piltas kuras, ir prasidėjo nusikaltimo narpliojimas.

Rygos OMONas: ką jis veikia Vilniuje? Medininkų tragedijos išvakarėse lankosi priešišku jėgos struktūrų atstovai. Kas konkrečiai lankėsi? Baudžiamojo persekiojimo veiksmų Rygoje neatliksi. Tokius dalykus galėjo nustatyti tik teisinė pagalba, tad prašant apklausti, kas Lietuvoje degalinėje iš Rygos OMONo pareigūnų pylėsi kurą, buvo pateikti atitinkami procesiniai prašymai ir buvo gauta informacija – pirmieji faktai, kad į Lietuvą buvo atvykę 11 Rygos OMONo pareigūnų, kad jie buvo atvažiavę 2 automobiliais, vienas iš jų – „Latvija“, kitas – „Volga“.

Prokuroras pasakoja, kad iš pradžių buvo atsakyta, kas atvažiavo, bei įvardyta, ir kokį tikslą turėdami OMONininkai atvyko – pasiimti ginklų iš sovietų 42-osios divizijos sandėlių. Tikslinant šią informaciją ir pradėjo ryškėti nelogiškumai. Kruopščiai ir nuosekliai dirbant pavyko paneigti apsimestinai nekaltą pateiktą versiją. Ginklai, dėl kurių tvirtinta, kad Rygos OMONininkai atvyko, nebuvo svarbūs. Šis tikslas nebuvo tikras. „Nebuvo jokios logikos. OMONininkai tvirtino, kad atvažiavo ginklų, bet negavo. O kai persitarė dėl kito ryto, tai susitarė, kad atvažiuos kitos mašinos. Jei ginklų nebuvo, ko nesakė, kad nevažiuotų transportas? Įspūdj, kad kažkas ne taip, sustiprino apklausti sovietų karinio dalinio ginklų sandėlio darbuotojai, kurie tuo metu dirbo. Pasak jų, tą patį vakarą, kai Rygos OMONininkai ginklų negavo, apie 23 val. Vilniaus OMONui ginklai buvo išduoti. Tą patvirtino ir dokumentai. O Rygos OMONas specialiai tikslingai atvykęs ginklų negavo, mašinas išsiuntė, patys pasiliko, išsikvietė kitus automobilius kitam rytui, o po to išvyko traukiniu ir be ginklų. Jokios logikos. Kaip specialaus parengimo būriui, labai netipiniai uždaviniai ir veiksmai.“

Kaip rutuliojasi tyrimas? Kas palaipsniui sužinoma toliau? Kad dėl ginklų išdavimo Rygoje niekas nieko negirdėjo. Ilgainiui pavyko apklausti Rygos OMONo ginkluotės vadą. Ir jam nebuvo žinoma, kad kažkas iš Rygos milicininkų važiuoja ginklų. O jis juk atsakingas už tai. Jis pats turėtų važiuoti į sandėlius ginklų, o čia jam net nežinoma, kad kažkas turėjo važiuoti į Vilnių.

„Taip eigoje atsiskleidė ir tas tikrasis tikslas, kai galiausiai buvo gauti parodymai, kad konkrečiai Vilniaus OMONo milicininkas vežė Rygos OMONo milicininkus į Medininkų muitinės postą. Tačiau daugiausiai darbo įdėta, kol buvo nustatyta, kad buvo atvažiavęs Rygos OMONas. Buvo nustatyta, kad atvažiavo 11 Rygos OMONo milicininkų, iš kurių 7 pasiliko Vilniuje, o kiti 4 grįžo į Latviją. Vėliau tyrimo metu gavome duomenis, kad likusieji 7 priklausė Delta 1 ir Delta 2 grupėms, kurtoms diversijoms ir politiniams nužudymams“ – sakė prokuroras.

Taigi tos 2 grupės, iš viso 7 asmenys (nes vienas buvo atostogose), kartu su vadovybe atvyksta į Vilniaus OMONo bazę. Patys sovietų karininkai tarp savęs stebisi, kam tiek daug gerai paruoštų milicininkų reikėjo ginklų konvojavimui į Rygą. Ir atvažiuoja jie su 2 automobiliais, kuriuos tą patį vakarą, vietoj to, kad sulauktų ir pasiimtų automatus, siunčia juos atgal. Atskirais automobiliais į Rygą išvažiuoja du karininkai. Tai Rygos OMONo vadas Česlavas Mlynikas (Česlav Mlynik), kitas – Aleksandras Kuzminas (Aleksandr Kuzmin) ir du (markės: „Latvija“ ir „Volga“) vairuotojai. O likę OMONininkai po nužudymo sėda į traukinį – palydėti Vilniaus OMONo milicininkų – ir ne į traukinį, kuris važiuoja tiesiai į Rygą, bet, mėtydami pėdsakus, į Rygą grįžta per Daugpilį. Grįžta kitą dieną, nieko negavę, visus savo ginklus palikę, t. y. pasiėmę tik pistoletus, o automatus palikę Vilniaus OMONo bazėje.

Svarbu pažymėti, kad Vilniaus OMONas taip pat nebendradarbiavo ir jo milicininkai taip pat nenorėjo duoti parodymų šioje byloje, todėl pirminė tyrimo grupė, veikusi nuo 1991 m. iki 1993 m. ir vadovaujama

prokuroro Algimanto Astaškos, nelabai turėjo galimybių sužinoti informaciją, ją patikrinti, nustatyti faktus spėriau.

Apaugo mitais

Ikiteisminiai tyrimai nevyksta viešai, tyrėjai ir prokurorai nepasakoja savo kasdienio darbo detalių, tad informaciniame vakuume visuomet pasklinda gandai. Susipynę su pelnyta ir nepelnyta kritika, jie kiekvieną rezonansinį tyrimą apaugina mitais. Ne išimtis ir Medininkų žudynių byla.

Vienas dažniausių priekaištų prokurorams – pasipiktinimas, kad tyrimas vykdomas dėl nužudymo, o ne dėl nusikaltimo žmoniškumui. Jau nekalbant apie populiariausią, kad metų metais nieko nevyksta iš viso. Juk pirmąją bylą pirmos instancijos teismui perduoti pavyksta tik 2009 m. – po 18 metų, nuo jos pradėjimo, o pakeisti kaltinimus iš nužudymo (BK 129 str.) į tarptautinės teisės draudžiamą elgesį su žmonėmis (BK 100 str.) – dar po dvejų metų. Antroji byla, kai likę 3 kaltinamieji teisiami už akių, į teismą iškeliauja tik 2013 m.

Kodėl tik apeliacinėje instancijoje buvo prašoma perkvalifikuoti įtariamųjų veiksmus? Ar čia suklydo prokurorai, ar Vilniaus apygardos teismo teisėjai? „Ne – tai ne teismo klaida“, – sako prokuroras Rolandas Stankevičius. „Kokie buvo mano kaltinimai, tokius teismas ir patvirtino, išnagrinėjęs faktinių aplinkybių visumą“. Pasirodo, galimybė perkvalifikuoti nusikalstamą veiką Medininkų žudynių baudžiamojoje byloje atsirado po to, kai 2011 m. kovo 31 d. įsigaliojo nauja Baudžiamojo kodekso redakcija. Tik tuomet mūsų šalyje kriminalizuota veika, įtraukiant civilių gyventojų sistemingą žudymą prie nusikaltimų žmoniškumui.

„Daug kas sako, kodėl Jūs anksčiau nekvalifikavote, bet mažai kas žino, kad pagal tarptautinę teisę turi būti pripažintas ne tik įvykdytas nusikaltimas, t. y. apibrėžtas kaip veika, už kurią taikoma baudžiamoji atsakomybė, bet jis taip pat turi būti kriminalizuotas ir nacionalinėje teisėje. Taigi, kol tas, kas pripažinta Niurnbergo statute, nebuvo kriminalizuota pagal lietuviškąjį baudžiamąjį kodeksą, tol nebuvo galima teikti kaltinimų nusikaltimu žmoniškumui,“ – aiškina prokuroras.

Bylos dvi

Dar vienas viešumoje mažiau minimas faktas, kad dėl Medininkų žudynių Lietuvos teismuose išnagrinėtos dvi baudžiamosios bylos ir abiejuose priimti apkaltinamieji nuosprendžiai. Pirmoje byloje, teismui perduotoje 2009 m., kaltinamas Konstantinas Michailovas (Konstantins Michailovs) (ankstesnė pavardė – Nikulinas (Nikulins)). Jis nuteistas griežčiausia bausme – įkalinimu iki gyvos galvos. Antra byla teismui perduota 2013 m., kaltinant buvusį Rygos OMON vadą Česlavą Mlylniką, davusį įsakymą žudyti, taip pat OMONininkus – Andrejų Laktionovą (Andrej Laktionov) ir Aleksandrą Ryžovą (Ryževą) (Aleksandr Ryžov (Ryžev)). Dėl jų buvo kreiptasi į Rusiją, tačiau šiai atsisakius įtariamuosius išduoti, pastarieji nuteisti už akių skiriant jiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes. Abiejose bylose patenkinti prokurorų pateikti civiliniai ieškiniai žalai atlyginti. „Galima vertinti, kad teisingumas atstatytas tik 2017 m., kai išnagrinėta antroji byla nebuvo apskūsta apeliacine tvarka – prokuratūrą nuosprendis tenkino, o nuteistieji procese

nedalyvavo. Kita vertus, teko girdėti, jog Lietuvai išduotas ir čia nuteistas Konstantinas Michailovas kreipėsi į Žmogaus Teisių Teismą”, – teigia kaltinamuosius aktus abiejuose istoriniuose procesuose surašęs Rolandas Stankevičius. Nuo vertinimų prokuroras susilaiko – kol Strasbūro Teismas sprendimo dar nepriėmęs, plačiai visuomenei skirti jo pasisakymai pakenktų teisei. Tik primintina, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas neperžiūri kaltės klausimo – nagrinėja bylas žmogaus teisių aspektu, t. y. ar buvo užtikrinta gynyba, kokios buvo kalnimo sąlygos, ar politikai galėjo turėti įtakos teismo nepriklausomumui ir pan.

Jeį TSRS prokuratūra Maskvoje būtų atlikusi aktyvius veiksmus...

... nusikaltimas būtų buvęs atskleistas per dvejus metus. Taip spėja Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroras, 1991 m. pradėtą įvykdytų Medininkų žudynių bylą gavęs po dvejų metų. „Byla tuo metu jau buvo sustabdyta Sovietų Sąjungos prokuratūroje, kur irgi buvo pradėtas analogiškas tyrimas kaip Lietuvoje. Byla buvo sustabdyta dėl pasikeitusios politinės situacijos. Lietuvos Respublikos prokuratūrai paprašius Maskvos prokurorai savo bylos dalį perdavė Lietuvai ir ta medžiaga yra mūsiškėje byloje. Galiu pasakyti, kad iš jos matyti, jog tuo metu Lietuvos Respublikos prokurorai kėlė klausimus ir teikė prašymus, kad būtų apklausti Rygos ir Vilniaus OMONo milicininkai, kad būtų padarytos jų nuotraukos, paimti jų pirštų antspaudai, ir, svarbiausia, atšaudyti (išbandyti) jų tarnybiniai ginklai. Jeigu visa tai būtų buvę padaryta, manau, kad tuo metu ir būtų paaiškėjusios nusikaltimo aplinkybės. Tačiau Sovietų Sąjungos prokuratūra šiuos veiksmus atsisakė atlikti. Jie tik dalį apklausų atliko, bet visi reikalingi veiksmai nebuvo atlikti.“

Teisinis bendradarbiavimas, kai nusikaltimą įvykdo atvykėliai iš kitos šalies, nusikaltimo tyrimui labai svarbus. Jeigu pirminės nusikaltimo tyrimo grupės prašymus sovietų prokuratūra būtų įvykdžiusi, t. y. atšaudžiusi ginklus, iš karto būtų paaiškėję, iš kurio ginklo buvo šaudyta Medininkų muitinėje. Tada būtų paaiškėję, kieno žinioje tas ginklas buvo, ir tas asmuo būtų turėjęs atsakyti į klausimą, kaip atsitiko, kad iš jo tarnybinio ginklo nušauti Lietuvos Respublikos Medininkų muitinės pareigūnai. Tada būtų sužinota, kas išdavė garso slopintuvus? Kas išdavė šaudmenis, kurie, kaip paaiškėjo gerokai pavėluotai, buvo konkrečiai Rygos OMONo žinioje?

„Štai, ką būtų reiškusį teisinė pagalba, jeigu tas bendradarbiavimas būtų įvykęs. Visgi, tikėtis to iš tuometinės Sovietų Sąjungos, vėliau – Rusijos Federacijos bei Baltarusijos būtų buvę naivu,“ – akcentuoja Rolandas Stankevičius. Pasak prokuroro, vienas pateiktas teisinės pagalbos prašymas išbraukia kone metus (10 mėnesių). Ir ne tik Rusija užtrunka. Medininkų žudynių bylose prašymai buvo teikti į Latviją, Gruziją, Armėniją, Ukrainą, Baltarusiją. Daliai šių šalių buvo siųsti tyrimo metu aptikti galimai žudynėse naudoti automatų numeriai, tikintis, kad jie buvo užfiksuoti šių šalių valstybės institucijų, jeigu buvo išvežti iš Lietuvos.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą – postūmis byloje

Reikšminga aplinkybė bylos sėkmei – Europos arešto orderis, kuris Lietuvoje tapo įmanomas po šalies įstojimo į Europos Sąjungą. Pasinaudojus ES teise, kaimyninėje Baltijos valstybėje buvo sulaikytas ir Lietuvai perduotas vienas įtariamųjų. Latvijos teisėsauga, remdamasi Lietuvos išduotu Europos arešto orderiu, Konstantiną Michailovą sulaikė 2007 m. ir perdavus jis buvo laikomas Lukiškių tardymo izoliatoriuje.

„Prokurorai apie Konstantino Michailovo buvimą Latvijoje žinojo seniau, bet iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą jo išdavimo tikimybė buvo menka. Kai buvo išduotas Konstantinas Michailovas, aš tik tada kreipiausi į Rusijos Federaciją su konkrečiomis pavardėmis, kad jie Lietuvai ekstradicijos būdu išduotų likusius kaltinamuosius“, – pasakoja prokuroras. „Teisti už akių tuo metu nebuvo procesinės galimybės, nes nebuvo pakeisti įstatymai. Neteikti informacijos Maskvai, kad nebūtų procesinių pažeidimų, taip pat neįmanoma. Mano sprendimo nesikreipti dėl Tiumenėje besislapstančios trijulės išdavimo anksčiau pagrindinis motyvas buvo tas, kad negalėjau prašyti Rusijos Federacijos išduoti Česlavą Mlyniką, Andrejų Laktionovą ir Aleksandrą Ryžovą, nes būtų reikėję nurodyti visą (įskaitant Konstantiną Michailovą – A. J.) organizuotos OMONo grupės sudėtį, o mes žinojome, kad Konstantinas Michailovas Latvijoje. Buvo tikimybė, kad perspėtas jis būtų bėgęs slėptis iš Latvijos į Rusiją.“

Kad Konstantinas Michailovas (buvęs Nikulinas) gyvena Latvijoje, išsiaiškino Lietuvos teisėsaugos tarnybos, pirmiausia Lietuvos policijos pareigūnas, o vėliau darbą tęsė saugumas (Valstybės saugumo departamentas – A. J.). Į Lietuvą įtariamąjį sėkmingai atlydėjo „Aro“ pareigūnai.

Kai buvo pakeistas įstatymas ir atsirado galimybė teisti už akių, nes, aišku, Rusija nesutiko Lietuvos prokurorų prašymo tenkinti ir išduoti kaltinamųjų, tada, sulaukus trečiojo neigiamo atsakymo, antroji byla perduota teismui. Pirmoji, kurioje kaltinimai pateikti tik Konstantinui Michailovui, baigus visus ikiteisminio tyrimo veiksmus jo atžvilgiu, buvo atskirta ir teismui perduota anksčiau, kad nebūtų pažeistas 18 mėnesių (su pratęsima) maksimalus suėmimo terminas.

„Lietuvos teismui buvo pateiktas prašymas pripažinti OMONininkus įtariamaisiais, tada Rusijai, kaip numato žmogaus teises užtikrinantis baudžiamojo persekiojimo procesas, buvo dar išsiųsti prašymai, kad įteiktų įtarimus, pareikštus pagal LR baudžiamąjį kodeksą. Kaltinamieji aktai surašyti tik gavus praktiškai niekinius, bet proceso teisėtumo prasme reikšmingus atsakymus. Tuomet pagal privalomą procedūrą kaltinamieji aktai išsiųsti į Rusiją su teisinės pagalbos prašymais informuoti kaltinamuosius apie jų galimybę dalyvauti teisme. Tačiau, aišku, jie neatvyko ir buvo nuteisti už akių. O kaltinamuosius aktus Rusija grąžino“, – apie proceso klampumus pasakoja Rolandas Stankevičius, tuo pačiu paaiškindamas, kokia prasmė siuntinėti teisinės pagalbos prašymus Maskvai, kai žinai, jog ji jų nevykdys.

Prokurorai tapo istorikais

Kas dar mažiau žinoma ir ką svarbu įrodyti nusikaltimų žmoniškumui bylose? Labai svarbu, politinis nusikaltimo įvykdymo kontekstas. Ir prokurorai priversti tapti istorikais. Tik skirtumas nuo istorikų darbo būtų tas, kad nusikaltimo padarymo meto politinė atmosfera turi būti pateikta teisiniais argumentais, t. y. teismų sprendimų ir įstatymų kalba.

„Žinodami, kad teismui reikės priimti sprendimą, prokurorai savo nuomonę išdėsto nuasmenintai, dažniausiai jau priimtais teisiniais sprendimais – tarptautiniais ar lokaliais. Ir mes Medininkų žudynių byloje rėmėmės Konstitucinio Teismo sprendimais, Niurnbergo Statutu, kt. Tai buvo tie argumentai, kuriais bandėme įtikinti teismą perkvalifikuoti veiką iš nužudymo į nusikaltimą žmoniškumui.“

Tęsiant pasakojimą pastebėtina, kad nors realiausia atsakomybė atiteko Konstantinui Michailovui, svarbi teismų patvirtinta Česlavo Mlyniko kaltė. Būtent šis Rygos OMONo vadas davė įsakymą sušaudyti. Jo sprendimu buvo atrinkti ir į Lietuvą pasiųsti nusikaltimui vykdyti milicininkai. Nustatyta, kad jis davė ir kitą įsakymą, kaip manoma, dėmesiui nuo įvykių Medininkų poste nukreipti – įvykdyti sprogimą prie parinkto objekto.

„Tą pačią naktį, kai Delta 1 grupė važiavo į Medininkus, Delta 2 grupė vyko prie 42-osios divizijos karinio dalinio (prie objekto dabartinėje Sapiegos g. greta šv. Petro ir Povilo bažnyčios) ir ten apie antrą valandą nakties susprogdino sprogmenis. Matyt galvojo, kad taip sutrauks policijos pajėgas ir atlaisvins atsitraukimą grįžtantiems iš Medininkų posto.“

Iš Medininkų muitinės posto, jau po nusikaltimo, Delta 1 grupė važiavo aplinkiniais keliais – patys sėdo už vairo i, pagal žemėlapij – reiškia, pasiruošę, – aplinkiniais keliais žudikai grįžo į Vilniaus OMONo bazę. Bylose yra konkretūs parodymai, kaip jie išvažiavo, kaip jie grįžo.

Vien kaltės įrodymų neužteko. Siekiant kvalifikuoti veiką kaip nusikaltimą žmoniškumui reikėjo parodyti kontekstą, kuriame esant šitas nusikaltimas padaromas – kad nužudoma vykdanč valstybės arba administracijos politiką.

„Taigi, kad šitas nužudymas buvo nusikaltimas žmoniškumui, prokurorai turėjo surinkti duomenis, kokia gi politika tuo metu buvo vykdoma Sovietų Sąjungoje. Ir tam, kad patvirtintume, kad **OMON vykde atitinkamą politiką – sistemingai bei dideliu mastu užpuldinėjo civilius, tarnautojus, juos žudydavo, sunkiai žalodavo** – mes rėmėmės to meto kariškių veiksmais. Todėl Medininkų byloje minima Sausio įvykių byla, nes joje nustatyti daugelis veiksmy, kuriuos atliko sovietinės institucijos, jų karinės pajėgos ir struktūros Lietuvoje.“

Remiamasi ir teismo sprendimais Sausio 13-osios byloje, dokumentuose minimi teismuose įrodyti Rygos OMONo milicininkų nusikaltimai Latvijoje:

„**Tai, kad pas mus vyko ir atvyko – nustatyta. Bet ar įtariamieji žinojo, kas pas mus Lietuvoje vyko, ar jie žinojo, kokią politiką Lietuvoje vykdo tuometė Sovietų Sąjunga? Šitai įrodėme pateikdami duomenis, kad analogiška sovietų politika buvo vykdoma ir Latvijoje. Ir tos politikos, paremtos jėga, šaudymais, žudymu, vykdytojas buvo Rygos OMONas, kuris taipogi dalyvavo Latvijos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos šturme 1991 m. sausio 20 d., kur taip pat buvo nužudyti žmonės. Ir mūsų kaltinamieji apie tai žinojo, jie žinojo, kad buvo tokia sovietų politika ir jų niekas nevertė tarnauti tokioje tarnyboje, jie patys pasirinko, o po įvairių didesnio ar mažesnio masto šturmy nebuvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn savo vadovybės, vadinasi ir vadovybė žinojo, t. y. toleravo jų tokius veiksmus. Rygos OMONininkai, vykdydami sovietų politiką, šturmuodavo muitines tiek Lietuvos, tiek Latvijos pasienyje, verždavosi į oro uostus. Ir vienas iš tų sistemingų užpuolimų buvo Medininkų muitinės postas.“**

Vis dėlto teismui vien prisiminimų nepakanka. Ir visos atsiminimų knygos baudžiamosiose bylose neturi jokios įrodomosios galios. Ne dėl to, kad gali sumenkinti ar padidinti įvykių reikšmę, bet kad žmonės mato ir suvokia individualiai, todėl vien parodymų nepakanka. „Bylose sprendimai priimami vertinant ne vieną

faktą, ištraukus jį iš konkretaus konteksto, bet visą visumą duomenų, surinktų atitinkamoje byloje. Taip nustatoma daugiau ar mažiau objektyvi tiesa. Štai Medininkų vienos bylos teismo sprendimas – 341 lapas – tiek aprašyta duomenų, nes kaltė įrodinėjama praktiškai netiesioginiais įrodymais. Tie, kas galėjo kažką pasakyti, kalbėti atsisakė, neradome ginklų, nors gal metus laiko vyko paieška vietovėje, tarp šalių teisinis bendradarbiavimas nevyko, tad antriniais įrodymais pasiekta pergalė, nors ir užtruko, yra istorinio teisingumo aktas“, – teigia prokuroras.

Trečia byla OMONui

Įtariamųjų ir teisiamųjų taktika nekalbėti – ar ji pati dažniausia? Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento prokuroras Rolandas Stankevičius pastebi, kad norint apibendrinti, reiktų peržiūrėti daugiau bylų. „Aš skaičiau daugiau teismų sprendimus dėl nusikaltimų žmoniškumui ir tiesiogiai neklausinėjau kitų nusikaltimais žmoniškumui kaltinamų asmenų. Tokių istorinių įvykių bylų Lietuvoje gal trys – Medininkų byla, Sausio įvykių byla ir OMONo veiksmų byla, kur teismas iš pradžių buvo išteisinamąjį sprendimą priėmęs, o po to tik apeliacinės instancijos teismas nuteisė kaltuosius.“

Iki Medininkų įvykių ir po Medininkų įvykių Vilniuje ir Rygoje buvę Sovietų Sąjungos Vidaus reikalų ministerijos padaliniai – ypatingosios paskirties milicijos būriai – sistemingai užpildinėjo muitines. Po pučo Rygos OMONas užiminėjo žiniasklaidos priemones, radijo ir televizijos studijas – viską, kas, jų manymu, neklausė, buvo nepavaldūs sovietų valdžiai. Dėl tų veiksmų Latvijos prokuratūra pradėjo ikiteisminį tyrimą. Net ir su šia valstybe bendraujant teisinės pagalbos prašymais įvyko šio tūkio nepagrįsta trintis: latviai manė, kad keturi Rygos OMONo pareigūnai Medininkų muitinėje teisiami už tą patį – sistemingą objektų užpuolimą.

„Reikėjo sulaukti, kol Lietuvos Respublikos teismas pripažino, kad tai skirtingos veikos. Kad neteisiamieji Lietuvoje šių asmenų už tai, ką jie padarė Latvijoje, kad Lietuvos prokurorai teisia juos už tai, ką padarė Lietuvoje – t. y. kad jie nušovė Medininkų pareigūnus, o įvykiai Latvijos Respublikos teritorijoje baudžiamosiose bylose aprašomi tik siekiant parodyti, kad tuo metu kaltinamieji žinojo ir vykdė sovietų politiką.“

Primintina, kad Lietuvos prokuratūra už tai, kad Rygos OMONas užpildinėjo muitinės postus – Lavoriškių, Šumsko, kt. – ne kartą užpildinėjo visus Šiaurės Lietuvos pasienio postus – dėl tų veiksmų savo laiku Lietuvoje buvo pradėtas atskiras ikiteisminis tyrimas. Dalis šio tyrimo į teismą neperduota, tačiau priėmus įstatymo pataisas dėl nusikaltimų žmoniškumui kriminalizavimo išplėtimo, atsiradus galimybei teisti už akių, baudžiamoji byla Vilniaus OMONo atžvilgiu buvo perduota teismui ir apeliacinėje instancijoje baigėsi apkaltinamuoju nuosprendžiu už nusikaltimus žmoniškumui.

Įdomiems niuansams reiktų papildomo tyrimo

Konstantinas Michailovas nebuvo Latvijos pilietis. Jam, kaip numanoma, buvo suteikta apsauga dėl kažkokios kitos nusikalstamos veikos liudijimo. Dėl to jam buvo pakeistas asmenvardis. Ir pagal tą naują suteiktą vardą ir pavardę, jis tapo Latvijos piliečiu, atsidūrė Latvijoje.

Įdomu, kad iš Rusijos Federacijos ambasados Lietuvos Respublikos prokuratūroje buvo gautas raštas dėl pilietybės. Iš gauto dokumento matyti, kad po to, kai Konstantinas Michailovas buvo nuteistas pirmoje instancijoje, t. y. pirmosios baudžiamosios bylos nagrinėjimo apeliacinėje instancijoje metu, kaltinamajam buvo suteikta Rusijos Federacijos pilietybė.

Istorikams aktualu, kad Medininkų žudynių byloje yra ir Artūro Sakalausko, Lietuvos kariuomenės Alytaus rinktinės savanorio, žuvusio Lietuvos Respublikos Seimo rūmų prieigose, stabdant Sovietų armijos išpuolį, baigiantis kariniam pučui Maskvoje, žūties aplinkybių pėdsakas. Pasirodo, pro LR Seimo postą pravažiavo automobiliai, kuriuose buvo sovietų kariškiai, iš kurių vienas kariškis, tarnavęs kariniame dalinyje 3700. Šiame kariniame dalinyje tarnavo A. Batrak. Pas jį, kadangi jis taip pat buvo sužalotas prie LR parlamento, buvo rastas ir paimtas 7, 62 kalibro automatas su garso slopintuvu ir 1968 m. gamybos šaudmenys – tokia pati ginkluotė ir šaudmenys buvo naudojama Medininkų pareigūnų nužudyme. Taigi, buvo tiriama versija, ar šis kariškis nedalyvavo nužudant Medininkų posto pareigūnus. Vis dėlto ekspertai davė išvadą, kad būtent iš A. Batrako automato nebuvo šaudyta į Medininkų muitinės pareigūnus. Buvo nustatyta, kada gautas tas automatas, kada gauti tie šaudmenys ir paaiškėjo, kad šaudmenų netrūko, trūko tik prie Parlamento išnaudotų, nes ten iššautų šaudmenų.

Medininkų žudikus išdavė ginklai

Užbaigiant pasakojimą galima apibendrinti, kad nors ginklai, kuriais sunkiai sužalotas vienas ir nužudyti septyni Medininkų pareigūnai, nebuvo rasti, bet jie buvo nustatyti ir padėjo atskleisti politinį Sovietų Sąjungos nusikaltimą prieš atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos piliečius.

„Kad tai Rygos OMONo ginklai, parodė baudžiamosios bylos duomenų visuma. Nustatyta, kad nužudant Medininkų muitinės posto pareigūnus naudoti tokie ginklai, kurių Lietuvos Respublikos teisėsaugos ir kitos institucijos neturėjo. Buvo naudojami 7,62 kalibro Kalašnikovo automatai, garso slopintuvai ir specialūs 1968–1969 m. gamybos šaudmenys, kurie skirti begarsiam šaudymui.“

Pasak kalbinto prokuroro Rolando Stankevičiaus, nesant nors vieno elemento – tokio kalibro ginklo, tokios konstrukcijos šaudmenio arba tokio garso slopintuvo – begarsio šūvio neįmanoma padaryti. Panaudoti šaudmenys kariniuose daliniuose buvo griežtai apskaitomi. Tad šaudmenų nustatymas padėjo susiaurinti įtariamųjų ratą.

Minėtos gamybos šoviniai buvo išduoti būtent Rygos OMONui. „Palyginti maži kiekiai leido ištirti dokumentuotą šaudmenų kelionę: Vilniuje esančio Sovietų Sąjungos Vidaus reikalų ministerijos karinio dalinio sandėliuose buvo išduota tik 70 tokių šovinių, o sovietų kariniuose sandėliuose Rygoje buvo išduota tik 370 tokių šaudmenų, kurie pagal Rygos OMONo dokumentus buvo iššaudyti. Kitokių šaudmenų OMONininkai gaudavo dešimtimis tūkstančių.“

Ikiteisminio tyrimo metu taip pat buvo nustatyta, kad iš tų pačių sandėlių Rygos OMONo milicininkai gavo garso slopintuvus. Iš išdalintų garso slopintuvų buvo galima paleisti ribotą begarsių šūvių skaičių. Antai,

vienas garso slopintuvus pagal technines charakteristikas leisdavo iššauti 50 šūvių, toliau naudojant šūviai girdimi. Baudžiamojoje byloje iš Tomo Šerno ir kitų aplinkui gyvenančių asmenų parodymų matyti, kad Medininkų pareigūnus nukovę šūviai buvo be garso. Atskirti tik šūviai, paleisti iš pistoleto „Makarov“. „Visi šūviai buvo begarsiai, reiškia garso slopintuvai dirbo. Rygos OMONas neturėjo tiek slopintuvų, kad iššautų visus tuos šaudmenis, kuriuos turėjo. O pas juos šaudmenų, pagal Sovietų Sąjungos prokuratūros surinktus duomenis, nebeliko. Reiškia po karinio pučo Rygos OMONas šaudmenų begarsiam šaudymui jau neturėjo. Tada tikrinome panaudojimo apskaitą. Rygos OMONas neturėjo dokumentų, kurie patvirtintų begarsiam šaudymui skirtų šaudmenų išnaudojimą. Kariškiai bandė pateikti duomenis – šaudmenų išnaudojimo tabelius – kuriuose iš viso nebuvo duomenų, kad tokie sumažinto greičio šaudmenys naudoti. Ten buvo nurodyti pratimai ir ginklai, su kuriais begarsio šaudymo šaudmenys techniškai neatliekami. Taigi surinkti ginklų panaudojimo dokumentai buvo neatitinkantys tikrovės. Šaudmenų sunaudojimo faktas buvo melas.

Rygos OMONo milicininkai iš pradžių neigė, kad turėjo ir 7,62 kalibro automatus. Tyrimas parodė, kad tokius automatus jie pagrobė iš Minsko milicijos mokyklos Rygoje. Šitai nustatyti padėjo teisinės pagalbos prašymai Latvijai ir Baltarusijai, iš kur gauti atsakymai, kad iš Baltarusijoje esančių sandėlių nurodyti ginklai buvo išduoti Milicijos mokyklai Rygoje. Išduoti ginklai buvo neatšaudyti. „Toliau jau rėmėmės parodymais. Iki 1993 m. vykdyto ikiteisminio tyrimo metu manyta, kad sovietų prokurorų atsiųsti šaudmenų išnaudojimo žiniaraščiai pagrindžia ginklų panaudojimą, o apklausomis ir gavus naujus dokumentus pavyko paneigti melą: teismas prokurorų išvadas patvirtino ir tai buvo mažas savotiškas laimėjimas byloje, kurioje mažyčiam žingsniui į priekį reikėjo kantrybės ir kruopštumo“.

Lyginant su Sausio įvykiais, kai važinėjo tankai, o kareiviai buvo su uniformomis, matyti skirtumų. Sausio 13-osios žudynių vykdytojai savęs neslėpė, jie buvo priešiška kariuomenė. Medininkų žudynių atveju iš panaudotos aprangos galima padaryti kelias išvadas.

Pirma, nusikaltimo vykdytojai suvokė, kad tai yra nusikalstama veika, nes jie buvo be skiriamųjų ženklų. Jeigu kitais atvejais OMONas nesislėpė, kada atvažiuodavo ir užpuldavo muitinės postus, šiuo atveju maskavosi. Tai rodo tyčią ir pagrindžia kaltę. Antra, matyt, ta uniforma jiems reikalinga buvo, kad neįvyktų didesnis užpultų pareigūnų pasipriešinimas.

Nors ginklai išdavė, tačiau nuteistieji byloje dėl jų pasirinkimo parodymų nedavė ir tyli iki šiol. Savo versijomis ne itin nori dalintis ir prokurorai. Realiausias aiškinimas, kad atvykti be priežasties Rygos OMONininkai negalėjo. Po žudynių jiems reikėjo skubiai pasitraukti, todėl jie apsistojo Vilniaus OMONo bazėje. Nužudyti reikėjo vykti į Medininkus. Po nužudymo reiktų grįžti į Vilnių. Jeigu būtų šūvių garsas, perspėjimai, Lietuvos Respublikos policija išstatytų postus. „Realiausi, kad jie bijojo sulaikymo iš karto po nusikaltimo“, – sako Rolandas Stankevičius.

Žuvusiųjų atminimas gyvas

1991 m. liepos 31 d. buvo rasti sušaudyti [7 Lietuvos Respublikos pareigūnai](#). Tai MINDAUGAS BALAVAKAS, JUOZAS JANONIS, ALGIMANTAS JUOZAKAS, ALGIRDAS KAZLAUSKAS, ANTANAS MUSTEIKIS, STANISLOVAS ORLAVIČIUS ir RIČARDAS RABAVIČIUS. Sunkiai sužeistas TOMAS ŠERNAS išgyveno.

Tą pačią dieną buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl Medininkų pareigūnų nužudymo sunkinančiomis aplinkybėmis. Rygos OMONininko Konstantino Michailovo (ankstesnė pavardė – Nikulinas) veika perduodant baudžiamąją bylą teismui kvalifikuota kaip nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis, o 2011 m. pakeitus LR baudžiamąjį įstatymą veika perkvalifikuota į senaties neturintį nusikaltimą žmoniškumui.

Rygos OMONo vado Česlavo Mlyniko (organizatorius) ir milicininkų, Andrejaus Laktionovo ir Aleksandro Ryžovo (Ryževo), baudžiamoji byla buvo kvalifikuota kaip nusikaltimas žmoniškumui ir jie nuteisti už akių. Visiems keturiems žudikams Lietuvos Respublikos teismas skyrė ir paliko galioti griežčiausią – laisvės atėmimo iki gyvos galvos – bausmę.

Byloje dirbo prokurorai Algimantas Astaška, Rolandas Stankevičius, Saulius Verseckas, teisminiame procese dalyvavo ir prokuroras Mindaugas Dūda. Nors storesnių baudžiamųjų bylų būta, tačiau ilgiau trukusio ikiteisminio proceso kaip Medininkų žudynių tyrimas – ne.

Lietuva – viena iš nedaugelio valstybių, formuojanti tarptautinę teisminę praktiką nusikaltimų žmoniškumui bylose.